

ACADEMIA ROMÂNĂ

Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii

– Divizia de Istoria Științei –

STUDII ȘI COMUNICĂRI/DIS

Vol. XVI/2023

Editura MEGA

ELEMENTE IDENTITARE ALE SATULUI ROMÂNESC: MATERIALELE ȘI TEHNICILE DE CONSTRUCȚIE

Alin M. OLĂRESCU¹

a.olarescu@unitbv.ro

ABSTRACT: The paper presents the results of research on the typologies, materials and working techniques of rural constructions in the Subcarpathian area of Romania. The position of the dwelling in relation to the street, the typology of the houses, the position of the main facade in relation to the cardinal points and the street, the structure, materials and techniques for the construction of the foundation, walls, ceiling and roof, are powerful socio-cultural and identity indicators that allow for the analysis of the evolution of the peasant household over a period of approx. 200 years and in a socio-historical and economic context subject to frequent and even brutal changes.

KEYWORDS: Romanian village, building materials, historical and socio-economic context, rural identity.

Introducere

În această lucrare sunt prezentate rezultatele cercetarilor efectuate pe teren în satele din zona Argeșului și Muscelului cu extensii și extrapolări în toată zona subcarpatică a Podișului Getic și Subcarpaților de Curbură dar și în unele sate din Transilvania (Dealul Frumos – Sibiu, Podu Oltului, Hărman – Brașov) și Maramureș (Țara Lăpușului).

A fost ales satul, ca temă de cercetare, pentru că evoluția satelor românești este una dinamică, mult mai independentă decât cea a zonelor urbane și mult mai receptivă la „nou” și la aplicarea acestuia în domeniul construit. Deși, locuitorii satelor din zona subcarpatică au fost supuși la

¹ Conf. univ. dr. ing., Universitatea Transilvania din Brașov; membru titular al Diviziei de Istoria Științei al Comitetului Român de Istoria și Filozofia Științei și Tehnicii (CRIFST) al Academiei Române; președinte al Societății Cultural – Științifice „Stroești – Argeș”.

„aproximativ” aceleași schimbări sociale, politice și administrative de-a lungul istoriei iar cei din Transilvania s-au supus regulamentelor imperiale, răspunsurile acestora au fost similare ca valoare și efect dar diferite ca forme de exprimare. Aceste forme de exprimare s-au constituit în factori identitari locali deosebit de importanți.

Perioada studiată este cuprinsă aproximativ între anii 1830 – 2020, cu incursiuni firești și înainte de anul 1830 și cu actualizări până în prezent.

Poziția locuinței în raport cu strada, tipologia caselor, poziția fațadei principale în raport cu punctele cardinale și strada, structura, materialele și tehnicile pentru construirea fundației, pereților, plafonului și acoperișului, se constituie în puternici indicatori socio-culturali și identitari care permit analiza evoluției gospodăriei țărănești într-o perioadă de cca. 200 de ani și într-un context socio-istoric și economic supus unor schimbări dese și chiar brutale. Pe baza acestor indicatori se pot formula concluzii pertinente privitoare la modul de dezvoltare al satelor românești iar acestea se pot constitui în puncte de plecare pentru elaborarea unor strategii naționale, regionale sau locale de prezervare a identității locale rurale.

1. Gospodăria rurală în contextul schimbărilor socio-istorice și economice

Gospodăria tradițională rurală, din zona subcarpatică a României, a cunoscut numeroase transformări de-a lungul timpului. Forma și structura actuală își au originile la începutul secolului al XIX-lea când s-a dispus o nouă organizare a satelor prin „scoaterea la linie”. Aceasta reprezenta așezarea caselor pe o vatră definitorie stabilită de autoritățile locale și centrale [7,8].

Înainte de scoaterea la linie gospodăriile din această zonă erau răsfirate și așezate prin poieni și păduri, departe una de alta. Mărturie în acest sens stau toponimele de astăzi: Poiana Galatiei, Zafii, Hoaga Năndrășoii, Piscul lui Pătru, Pană, Mălăiște, Hogioaia, Prunii Uții etc. Din punct de vedere structural acest tip de gospodărie era diferit de cel cunoscut în prezent. O deosebire marcantă o reprezintă lipsa gardurilor, impusă, pe de o parte, de faptul că gospodăria nu necesita apărare; într-o poiană își așeza gospodăria o singură familie și tot spațiul era la dispoziția acesteia, iar delimitarea se făcea în mod natural. Pe de altă parte au existat perioade în care erau puse taxe pe gardurărit² [7,8].

² Prin Regulamentul Organic s-a desființat, odată cu alte biruri, și taxa pentru gardurărit [11].

La 20 iunie 1834, jurații satului Stroești – Argeș confirmau primirea poruncii suptocârmuirii de a clădi casa sfatului „după forma ce o avem, atât pentru celelalte ale lăcuitorilor ca să să puie la linie; după poruncă, vom fi întocmai următori” [5]. Se pare că acest „întocmai următori” avea un conținut relativ și locuitorii au opus rezistență mutării la linie, înaintând plângeri către autoritățile locale și centrale. De asemenea asupra sătenilor au existat presiuni continue pentru a se realiza această sistematizare a satelor [7,8].

Treptat rezistența locuitorilor împotriva scoaterii la linie a fost învinsă iar la 6 septembrie 1837 se întocmește, pentru Plasa Argeșului, lista cu toate casele „ce s-au clădit în linia măsurată din coprinsul aceștii plăși, fiind loc de munte” [5]. În această listă se arată că, în total au fost mutate 258 de case din 24 de sate. Comparând cu catagrafia din 1838 [4] pentru satul Stroești și Costești – Vâlsan (Ungureni și Pământeni) rezultă că 22% respectiv 15% dintre gospodăriile au fost strămutate prin scoaterea la linie [7].

Prin mutarea gospodăriei s-a intervenit brutal în viața omului și acesta a căutat metode de apărare: și-a construit garduri, pentru a-și proteja proprietatea și intimitatea; a construit casa în partea cea mai îndepărtată față de drum a gospodăriei, ca reminiscență a nevoii de apărare/izolare a locuitorilor.

Scoaterea la linie a satelor a reprezentat un prim pas în sistematizarea satelor dar nu a rezolvat problemele locuitorilor, mai ales ale acelor care depindeau de marii proprietari. Un astfel de caz este semnalat la Stroești – Argeș în anul 1840 când locuitorii s-au plâns cârmuirii că arendașul nu le-a „dat cele trebuincioase lemn pentru clădirea casilor și alte împrejurări pă această moșie, și pari și nuiele” [4]. Situația nu era rezolvată nici în anul 1856, când, la 2 mai, stroeștenii fac plângere către avocatul mănăstirii Bistrița. Din ea aflăm situația dramatică în care se aflau:

„De o sumă de vreme, de când am rămas robi ai sfintei mănăstiri Bistrița și până în zioa de astăzi, și vedem că suntem foarte opriți din partea pădurii de a nu tăia nici o nuia³.

Și până acum am găsit pă la alte învecinate moșii lemne pentru acareturile casilor și acum nu mai găsim nici pă la alte părți.

³ După aplicarea Regulamentului Organic, în anul 1835, stroeștenii au fost socotiți clăcași iar nu embaticari ai mănăstirii Bistrița cum era statutul lor legiferat prin actul de la 2 iulie 1775 eliberat de domnitorul Alexandru Ioan Ipsilanti.

Și avem feciori căsătoriți și șidem câte doi și trei tot într-un acoperământ, neavând unde le mai face case.

Pădurea s-a îndeșit foarte tare încât s-au prăsit și godine, de zioa pă la amiază ne mănâncă vitele.

Avem livezi de fânețe și ni le-a umplut crângu de nu mai avem pentru fânețe unde ne mai face pentru hrana vitelor noastre.

Vedem că pe la alte învecinate moșii le-au slobozit câte un codru de pădure pentru hrana clăcașilor; numai noi nu avem nici un drept pă lume. Unii dintre noi am avut toate locurile de hrană dusă alături cu învecinata moșie Costești a sfintei Episcopii Argeșu și estempu dumnealui d. arindașul acelei moșii s-au pus și ne-au luat o sumă de locuri ale noastre, ce le-am avut de la moșii și strămoșii noștri, făcându-să de sineși hotărâtori.

De aceea, neștiindu-ne ce să ne facem, plecați alergarăm la mila d-voastre de a ne afla și noi vreun drept, sau să ne răspândim pă la alte moșii.

Noi toată opștea satului Stroești, plecați jăluitori.” [4]

Din rezoluția dată acestei jalbe la 4 mai 1856 de către avocatul mănăstirii Bistrița, aflăm că acesta a trimis suptocârmuirii județului Argeș o adresă prin care roagă verificarea hotarului moșiei încălcat de arendașul din Costești – Vâlsan, dar nu a soluționat problema lemnului necesar construcțiilor.

La 29 ianuarie 1860 Ioan Nicolae Matei, din satul Costești – Vâlsan face următoarea cerere către episcopul de Argeș:

„Cu fierbinți lacrimi fac arătare preasfințiii-sale fiindcă casa de lăcuință ce o am este cu totu dărăpănată și putrădă încât nu cutez a mai intra înrân-sa, temându-mă ca nu cumva în vreo noapte să cadă pă mine să mă omoare și neavând altă mijlocu de o mai repara, fiindcă nu numai învelișu, ci și bârnele sunt putrede.

De aceea rog mila și bunătatea preasfinției – sale ca să să milostivească spre a mea neputințioasă stare în care mă aflu, să-mi sloboază lemnele trebuințioase pentru o casă, din pădurea moșiii Costești, proprietatea sfintei episcopii Argeșu, pă care locuiesc și eu; care lemne să-mi dea voie a le tăia din izlazu ce-l avem mărginitu, iară nu din pădurea cea poprită.

Pentru că dacă presfințiii-sale nu i se va face milă de mine ca să-mi sloboadă lemne, că este tată a lumii și al tuturor sărmanilor, apoi eu altu mijloc n-am decâtu să șăd cu soția și cu copiii în câmpu.

Și sunt plecat și supus,

Ioan Nicolae Matei din satu Costești” [4]

Tabelul 1. Listă de no. și felurimea lemnelor ce trebuie să taie pentru facerea casii Ioan Neculae Matei. 1860 [4]

No. tufa- nilor	Numirea și felu- rimea lemnelor	Demensiile lemnelor			Observațiune
		Lungu	Grosu	Lat	
		Stânjini	Palme	Degite	
8	Pentru 8 cosoroabe	3 ½	1	-	de fagu
9	Idem 9 grinzi	3	1	-	idem
12	căpriori	3	-	5	idem
50	lați	3 ½	-	2	idem
8	stâlpi	1	1	-	idem
60	bârne pentru pereți	3 ½	1	-	idem
147	Toată suma lemnurilor pentru facerea casii și fiindcă este făcută pă fință de adevăr să adeverează și de sfatu cu punerea peceții satului după rânduială				

1860 ghenarie 28.

Neculae al Maicii

Ioan Gheorghe Huzia

Dumitru Olteanu

Ioan Nicolae Crângași

Zevedei Cantoria, păduraru

Neculae Crîngașu, păzitor de hotară

Scriitor, F. Dinescu.

} deputați

<L. S.>

Această cerere a fost însoțită și de o listă de materiale trebuitoare, întocmită cu o zi înainte și semnată de către deputații satului, pădurar, păzitorul hotarelor și scriitorul jălbii (tabelul 1).

Din documente nu reiese dacă cererea făcută în 1860, de Ioan Neculae Matei din Costești – Vâlsan către episcopul de Argeș, a fost soluționată sau nu. Lista este însă, deosebit de importantă deoarece permite formularea unor concluzii privind practicile din epoca respectivă referitoare la construcția casei, iar pe baza ei, putem identifica o serie de norme tehnice de uz curent în epocă (dimensiuni, specie lemnoasă, limbaj tehnic):

1. Lista cu necesarul de material lemnos pentru construcția unei case a fost întocmită de o comisie „după rânduială” și era întărită cu pecetea satului, deci existau normative de lucru.

2. Specia lemnoasă utilizată la construcția caselor era fagul (*Fagus sylvatica* L.)

3. Volumul⁴ de lemn pentru construcția unei case, fără a ține seama de învelitoare era de 21,8 m³.

4. Având în vedere cantitatea și dimensiunile materiei prime, casa avea o amprentă la sol de cca. 47 m² cu o înălțime a pereților de cca. 1,9 m și avea două camere, în care se putea intra separat din sală sau cu intrare din una în cealaltă (fig. nr.1).

5. În funcție de dimensiunile și numărul elementelor din listă putem reconstitui această casă. Ea poate avea forma din figura 1.

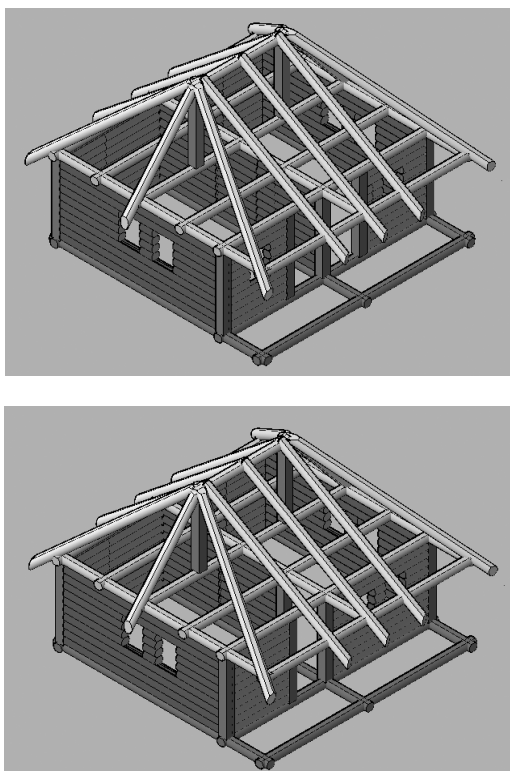

Fig. nr. 1 – Reconstituirea casei lui Ioan Neculae Matei din Costești – Vâlsan, 1860, în două variante: cu intrare separată sau cu trecere dintr-o cameră în cealaltă.

⁴ Calculul s-a efectuat luându-se în considerare corespondența dintre Sistemul Metric Zecimal și Stânjenul zecimal Șerban – Vodă, utilizat frecvent în aceea perioadă.

Este foarte importantă această listă din perspectiva receptivității „la nou” a locuitorilor satului, într-o perioadă în care se dădea o adevărată bătălie pentru introducerea Sistemului Metric Zecimal. În aceasta, o primă etapă a constituit-o „instaurarea” în bază zecimală a multiplilor și submultiplilor unităților de măsură. În conformitate cu sistemul de măsură pentru lungime din acea perioadă – Stânjenul zecimal Șerban Vodă – corespondența cu unităților de măsură este: 1 stânjen ș. v. = 1,962 m; 1 palmă ș. v. = 1/10 stânjen ș. v. = 0,1962 m; 1 deget ș. v. = 1/10 palmă ș. v. = 0,01962 m; 1 linie ș. v. = 1/10 deget ș. v. = 0,00196 m [6].

Sistemul Metric Zecimal s-a născut în Franța în scopul de pune capăt haosului din domeniul măsurătorilor. Pe baza măsurătorilor precise efectuate asupra lungimii arcului meridianului între Dunkerque și Barcelona și a masei unui volum de apă cunoscut au fost realizate, din platină, etaloanele metrului și kilogramului, care au fost depuse la Arhivele Republicii Franceze. Utilizarea metrului și kilogramului a fost legalizată în Franța prin decretul din 7 aprilie 1795 iar prin legea din 4 iulie 1837 – toate celelalte unități de măsură sunt interzise de la 1 ianuarie 1840. În Țara Românească la sfârșitul lui 1834 se depune un proiect de lege care este dezbătut în cursul anului 1835, fiind respins la 8 mai 1835 pe motiv ca se vor produce încurcături [6]. Progresul tehnic și tehnologic nu așteaptă deciziile politice iar realitățile sociale, istorice, economice și tehnice răzbat și schimbă decizia politică. Acest lucru s-a întâmplat și în Țara Românească (inițial) și apoi în Principatele Unite (când s-a constatat că există probleme mari în lanțurile de aprovizionare și dificultăți tehnologice, mai ales în domeniul construcțiilor – căci deși erau utilizați aceeași termeni, unitățile de măsură erau diferite și produceau încurcături majore) făcând ca în 15/27 septembrie 1864 să fie adoptat definitiv de către Departamentul Treburilor din Lăuntru Sistemul Metric Zecimal [6].

Între timp, condițiile și relațiile sociale s-au schimbat (împroprietărirea țăranilor – legea rurală din 1864, câștigarea independenței – 1877, constituirea regatului) și în perioada 1887 – 1888, Direcțiunea Generală a Serviciului Sanitar realizează o analiză la nivel național prin care s-a constatat că „locuința săteanului nostru ..., din punctul de vedere igienic, lasă foarte mult de dorit [12]”. În consecință s-a elaborat *Regulamentul pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești – igiena și salubritatea lor* [12]. Acest regulament a fost însoțit și de două planuri tip privind construcția locuinței.

Ori-cum va fi construită casa se vor avea în vedere următoarele:

- a) A fi așezată mai cu seamă cu ferestrele spre miază-zi, răsărit sau apus;*
- b) A fi cât se poate cu fața spre stradă, sau cu o lature, nici cum cu spatele casei;*
- c) Vor conserva o distanță de cel puțin 4 metri de la stradă sau șanțurile șoselei;*
- d) Va chibzui ast-fel ca să rămână o lărgime a stradei de 10 metri conform art. 7 din legea drumurilor;*
- e) Casele vor fi tencuite și văruipe pe din afară, ne mai permițându-se lipirea cu pământ nici pe afară, nici pe dinăuntru, nici pe jos în odăi;*
- f) Înălțimea casei va fi dupe voință; camerile însă vor avea o înălțime de cel puțin trei metri;*
- g) Fie-care cameră va avea două ferestre înalte de un metru și 20 de centimetri și late de 80 de centimetri; ferestrele vor fi deschizătoare și cu geamuri, ne mai permițându-se sub nici un cuvânt ferestre fixe și cu hârtie sau țiplă'*
- h) Camerile vor fi pardosite cu scânduri sau cu cărămidă bine arsă, având sobe cu ușa înăuntru și coșul bine lipit care să iasă mai sus de coama învelitoarei casei cu cel puțin 30 centimetri;*
- i) Casa va cuprinde cel puțin două camere de locuit: una în dreapta și alta în stânga, cu o sală în mijloc despărțitoare, unde va fi bucătăria sau menagiul casei; celarul nu va fi coprins între aceste încăperi. Se va permite însă locuințe cu o cameră și bucătărie numai pentru familiile compuse din bărbat și femeie;*
- j) Camerile vor avea cel puțin un spațiu de 20 metri pătrați; sala dintre camere nici-odată mai puțin de 2 metri lărgime;*
- k) Învelitoarea caselor va fi cu fer, olane, șiță sau trestie, ne mai permițându-se șovarul sau cocenii.*

Fig. nr. 2. – Extras din „Regulamentul pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești” [12].

Regulamentul și planurile aferente au fost aprobate în formă finală la 6 septembrie 1888 și apoi litografiate „într-un număr suficient și pe cheltuiala ministerului, pentru a fi distribuite la toate comunele din țară”. La 1 martie 1889 acestea au fost trimise prefectilor împreună cu o circulară care prevedea aplicarea imediată a acestora⁵. Conform acestui regulament se admit trei tipuri de construcții pentru casă în funcție de zonă: „în zona câmpoasă, se admite construcția de cărămidă și gard tencuit cu var; în cea deloasă, cărămidă sau bârne și gard tencuit cu var; în cea muntoasă, cărămidă sau bârne, piatră și gard tencuit cu var.”

Deși unele măsuri nu s-au aplicat întocmai, în timp, s-a ajuns la

⁵ La 15 martie 1889 Regulamentul pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești – igiena și salubritatea lor a fost publicat în numărul 7 al Buletinului Direcțiunii Generale a Serviciului Sanitar, Tipografia Carol Göbl, București.

structurarea gospodăriei pe schema devenită ulterior clasică: casa cu hodă-ișta/timnicul și bucătăria de vară în prima curte; grajdul cu fânărie, cocina și cotețul păsărilor în cea de a doua curte (curtea din spate – curtea vitelor); depozitul de bălegar și grupul sanitar în grădină. Aceste modele funcționale s-au perpetuat și îmbunătățit continuu.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, sistematizarea satelor este bazată pe concepția lui

Dimitrie Gusti și a școlii formate în jurul său [2]. Aceasta presupunea investigarea modului de viață și organizare a societății rurale, prin intermediul tehnicilor moderne, aplicate de specialiști din diverse domenii (ex. Stănești – Muscel), realizându-se o radiografie generoasă a stării de fapt și propunându-se soluții adecvate acestora. Această sistematizare a culminat cu proiectarea și realizarea unor sate model.

Lumea rurală românească a fost marcată la sfârșitul celui de al doilea război mondial de o amplă și dureroasă campanie de inginerie socială: colectivizarea agriculturii. Aceasta avea scopul declarat de a moderniza agricultura românească pentru asigurarea unor randamente superioare și a unui nivel de trai ridicat. Scopul real l-a constituit introducerea structurilor socialiste și controlul, direct, de către partid, al țărănimii (cca. 75 % din populație). Strategia autorităților comuniste de transformare a lumii rurale s-a bazat pe divizarea comunităților țărănești și spargerea solidarității sociale prin introducerea principiului luptei de clasă. Preambulul colectivizării l-a constituit introducerea cotelor obligatorii – colectări de alimente și furaje, stabilite de către stat în funcție de încadrarea socială și plătite la un preț derizoriu, comparativ cu piața liberă (5% din prețul liber pentru cartofi și 6,6 % pentru fasole în, 1950) în perioada 1945 – 1949. Procesul de colectivizare s-a desfășurat în perioada 1949 – 1962 fiind divizat în mai multe etape fiecare având specificul său [10, 3].

Problematica sistematizării rurale a fost abordată în cadrul Conferinței Naționale din 6 – 8 decembrie 1967 și dezvoltată în cadrul Congresului al X-lea din 1969. În cadrul Conferinței Naționale din 19 – 21 iulie 1972, se reia această problemă, preconizându-se realizarea a „300 – 350 de noi centre urbane” în urma sistematizării satelor. Plenara CC al PCR din 25 – 26 martie 1974 a analizat legea sistematizării teritoriului și localităților adoptată de Marea Adunare Națională în același an la 29 octombrie. Aceasta prevedea construirea centrelor – civice în centrul fiecărei commune, stabilirea perimetrelor construibile ale satelor cu perspective

de dezvoltare și demolarea locuințelor din afara acestora, precum și dispariția satelor mici, ceea ce implica strămutarea locuitorilor lor în satele păstrate. De asemenea legea interzicea construirea sau chiar repararea clădirilor în zonele condamnate să fie demolate. Un proiect de transformare radicală a unei părți importante din țară necesitat o perioadă de pregătire și mobilizare a resurselor extrem de îndelungată. Cutremurul din 4 martie 1977 a servit drept catalizator pentru acest proiect, constituind obiectul intervențiilor repetate ale conducerii partidului communist român. În 1986, apare Raportul Secției Organizatorice a CC al PCR privind „sistemizarea localităților pe baza normelor de dimensionare a suprafețelor de teren din cadrul perimetrelor construibile”, în care se preconiza că din cele 13 123 de sate existente să fie menținute numai 9 192, restul de 3 931 fiind „propușe pentru dezafectare și strămutare în alte localități cu perspective mai mari de dezvoltare economico – socială”. Această măsură afecta toate județele țării, diferențiat însă: primele locuri fiind ocupate de Alba cu 264 de sate propuse spre demolare, Argeș 252, Bacău 237, Vâlcea 222 și Prahova 206; pe ultimele locuri Maramureș 15, Brăila 19, Brașov și Bistrița – Năsăud câte 20, Covasna 23, Satu Mare 25 și Sibiu 26. Prin această sistematizare se urmărea reducerea perimetrelor locuibile ale satelor existente de la 625 258 hectare ocupate la 285 839, recuperându-se astfel pentru agricultură 339 419 de hectare. În fond, erau afectate toate localitățile rurale, rămânând în afara perimetrelor construibile 1 863 417 gospodării ce trebuiau „strămutate” [10, 3].

Dimensiunea, proporția și consecințele unei astfel de acțiuni sunt sesizate rapid de comunitatea internațională care începe o serie de măsuri de contracarare a ceea ce ar fi însemnat „dezrădăcinarea unei populații din mediul său ancestral și mutarea ei forțată, distrugerea patrimoniului arhitectural și cultural, a relațiilor tradiționale din cadrul comunităților sătești și uniformizarea populației. Sistemizarea satelor însemna o ultimă etapă ce avea ca obiectiv final crearea societății socialiste multilateral dezvoltate și a omului nou comunist” [9]. Astfel, exponenți de seamă ai exilului românesc (ist. Mihnea Berindei, arh. Ștefan Gane, arh. Matei Beldiman, Mihai Korne, Antonia Constantinescu, Dinu Zamfirescu, Matei Cazacu, cărora li sau alăturat în scurt timp Neagu Djuvara, Adrian Niculescu și Ion Vianu) se organizează și înființează, la 1 martie 1985 „Asociația Internațională pentru protecția monumentelor și siturilor istorice din România”, cu scopul de a informa publicul și asociațiile guvernamentale

și neguvernamentale, naționale și internaționale, cerându-lise sprijinul în apărarea monumentelor și ansamblurilor rurale și urbane din România. Asociația atrăgea atenția asupra demolărilor din țară, prin participarea la diverse simpozioane și manifestații cu profil arhitectural și prin informarea organizațiilor UNESCO⁶ și ICOMOS⁷ [9].

În paralel, Doina Cornea⁸, a reușit, în august 1988, să îl abordeze pe ziaristul belgian Josy Dubié, care ia luat un interviu, în care a prezentat dezastrul ce începuse deja în câteva orașe românești [9]. Reportajul – film, realizat de Josy Dubié, numit „*Roumanie, le désastre rouge*” denunța „sistemizarea” și politica regimului Ceaușescu în această privință [1].

Impactul interviului, resimțit de opinia publică din Belgia, a fost deosebit de puternic și un grup de tineri belgieni (Paul Hermant, Daniel Wathélet și Edith Lhomel) au luat contact cu reprezentanții „Asociației Internaționale pentru protecția monumentelor și siturilor istorice din România” și au pus bazele acțiunii „Opération Villages Roumains – OVR” care avea ca idee de bază adoptarea satelor românești de către comune occidentale pentru a asigura protecția lor. Această idee, conturată la 22 decembrie 1988, a devenit funcțională la 3 februarie 1989, când s-a lansat oficial Asociația Opération Villages Roumains [1, 9]. Începând din luna martie a anului 1989, sa trecut la constituirea de comitete OVR și în: Franța, Olanda, Elveția, Marea Britanie, Italia, Spania, Norvegia și Danemarca; coordonarea filialelor europene rămânea însă în continuare cu sediul la Bruxelles [9].

Mesajul transmis de această asociație este rapid preluat de alte asociații și organizații străine și române din exil iar Regele Mihai I lansează, la 19 septembrie 1988, un apel transmis la Radio Europa Liberă: *Țin să multumesc celor care, în lumea liberă și chiar în Ungaria au denunțat și denunță cele ce se petrec la noi în țară, după cum țin să multumesc autorităților religioase și celor civile, guverne și parlamente, care au condamnat și condamną dictatorul român și dictatele sale. Iau cuvântul pentru că dărâmarea lăcașurilor sfinte și a altor monumente, mărturii ale trecutului, apoi, acum distrugerea satelor noastre ancestrale, cu biserici și cimitire cu tot, ne răscolesc sufletele*

⁶ Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, înființată la 16 noiembrie 1945.

⁷ Consiliul Internațional al Monumentelor și Siturilor, fondat 1965.

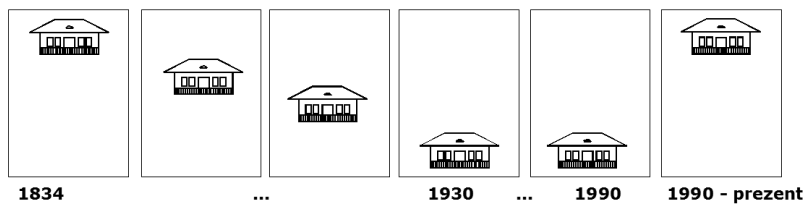
⁸ Publicistă și dizidentă anticomunistă, licențiată în litere Universitatea Babeș – Bolay din Cluj – Napoca (n. 30.05.1929, Brașov – d. 4 mai 2018, Cluj – Napoca).

într-atât, încât indignarea devine revoltă. Dictatorul din România, asemenea dictatorului Pol Pot din Cambogia, distruge un popor întreg, distrugându-i viața spirituală, morală și fizică, deposedându-l de mediul său înconjurător, după ce l-a deposedat de nouă sate: la noi, sătenii sunt încartiruiți, aici și acolo s-a urmărit transformarea oamenilor în unelte de producție. S-a început printr-un total dispreț pentru om și demnitatea sa. S-a ajuns la distrugerea mediului său și se merge către distrugerea întregului popor. În acest holocaust de tip nou cad victime toți locuitorii țării, deci și minoritățile. Rog ungerii, sașii, șvabii și evreii din România să nu uite, în suferințele pe care le îndură, că și ceilalți români impart aceeași soartă și că, asemenea lor, îndură pentru că nu mai sunt stăpâni la ei acasă. Cetățeni ai României, vă rog să fiți uniți, om pe om să se ajute, pentru ca faimoasa noastră virtute a omeniei să renască; numai atunci nu se vor mai găsi nici călăi și nici denunțatori, oameni care, după ce v-au înghenuncheat, vă înfometează și vă deznaționalizează. Numai atunci ei se vor afla izolați și deci neputincioși. Uniți veți răspunde în cor „Asta nu se poate!” hotărârilor nechibzuite și distrugătoare. Iar celor din afara României, devenită lagăr de concentrare, prietenilor străini și românilor din diaspora vă strig: „Ajutor! Nu lăsați să piară un popor nevinovat” [1].

Capacitatea OVR de sensibilizare a opiniei publice occidentale a avut ca rezultat numărul mare de oameni care sau mobilizat în salvarea satelor românești: în decembrie 1989, OVR număra 2.200 de comune occidentale adoptive, ceea ce însemna circa 30 de milioane de cetățeni europeni implicați [9]. Acțiunea a continuat și în prima decadă a anilor '90, după căderea regimului comunist din România, în decembrie 1989, prin înfrățirea satelor românești cu sate/comune sau orașe din occident și prin numeroase convoaie umanitare pentru satele din România.

II. Rezultate și discuții

Pe baza documentării in situ sunt analizate elemente importante, ce se constituie în indicatori socio-culturali și identitari precum: poziția locuinței în raport cu drumul (fig. 3); tipologia caselor (fig. 4); poziția fațadei principale în raport cu drumul și punctele cardinale. De asemenea structura fundației, pereților, plafonului acoperișului și a învelitorii aduc informații prețioase asupra utilizării materialelor de construcție de-a lungul perioadei studiate precum și a receptării tehnologice a unui anume material în funcție de disponibilitatea sa pe piață (figurile 5 – 8).

Calea de acces

Fig. nr. 3 – Poziționarea casei în raport cu drumul.

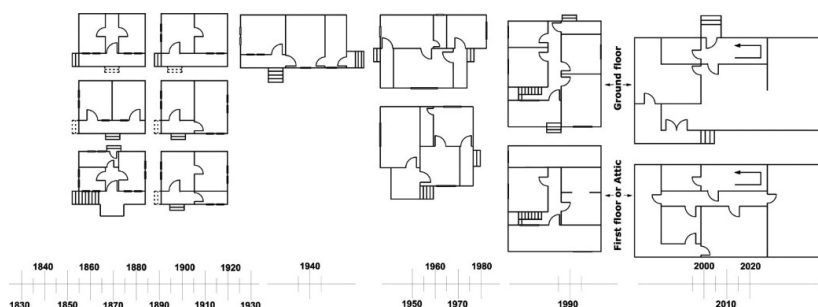

Fig. nr. 4 – Alcătuirea locuințelor.

Amplasarea componentelor în cadrul gospodăriei se face pe unități funcționale. Alegerea locului pentru casă și orientarea acesteia cu direcțiile principale după axele nord – sud și est – vest și fața spre miazăzi (sud), denotă relația spirituală arhaică în care locuința este considerată *imago mundi* dar și avantajele funcționale pe care aceasta le aduce (locuința beneficiază de lumină și energia radiațiilor solare în orice anotimp). Aceasta orientare s-a păstrat întocmai până în anii '50⁹, în perioada anilor '50 – '80 s-a căutat o soluție de compromis, așezându-se și compartimentându-se casa astfel încât să aibă vedere către stradă dar și fațada principală către sud. În anii '90 și ulterior, orientarea cu fațada principală către stradă a primat și s-au căutat soluții de compromis pentru iluminatul natural și energia solară.

⁹ În contextul acestei lucrări prescurtările de forma „anii '50” se refera la secolul al XX-lea. Autorul a optat pentru această formulă pentru a nu deveni redundantă exprimarea „anii '50 ai secolului XX”. Pentru alte perioade de timp, acolo unde a fost nevoie, s-a indicat secolul în text.

Poziționarea locuinței în spațiul gospodăriei denotă evoluția mentalului colectiv (fig. 2). În primă etapă, după scoaterea la linie, casa se așeza în colțul cel mai depărtat de drum al proprietății, ca reminiscență a nevoii de izolare/apărare a locuitorilor față de pericole. În anii '30 ai secolului XX casele au fost așezate aproape de drum, ca urmare a dispariției nevoii de izolare/apărare, a creșterii densității populației dar și ca o nevoie de etalare a stării economice.

Situația s-a menținut și după 1945, când poziția caselor în cadrul gospodăriilor a fost prestabilită de către autorități, fără a ține seama de voința proprietarului. Etapa aceasta, a durat până la sfârșitul anilor '90, având un maxim în anii '70. În prezent tendința este de așezarea a locuinței în partea cea mai îndepărtată de drum a proprietății, ca măsură de apărare împotriva imixtiunii spațiului public în cadrul spațiului privat.

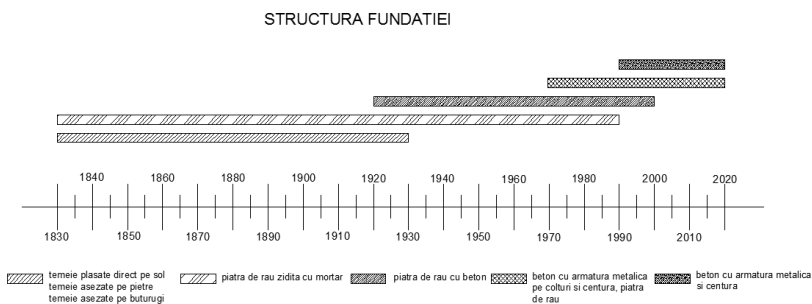

Fig. nr. 5 – Structura fundației.

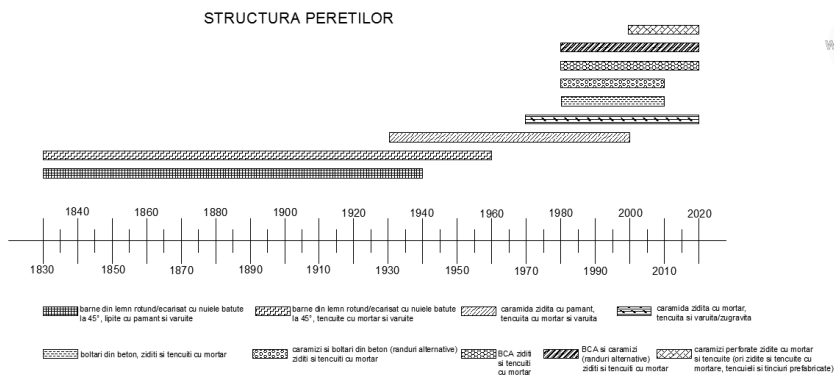

Fig. nr. 6 – Structura pereților.

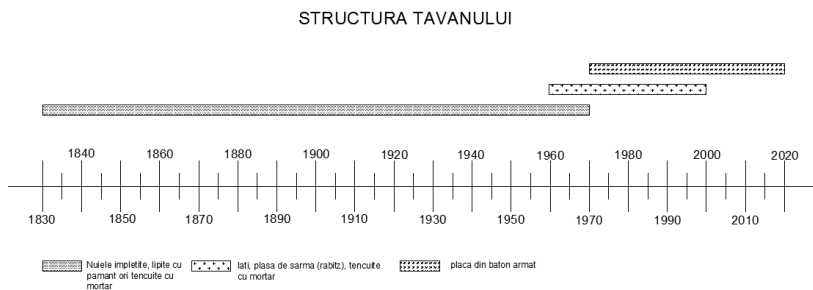

Fig. nr. 7 – Structura tavanului.

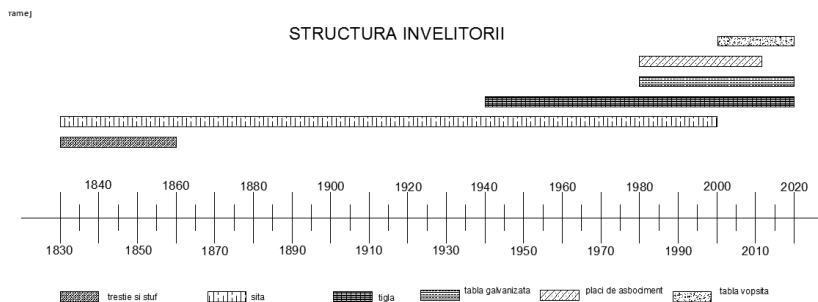

Fig. nr. 8 – Structura învelitorii.

În ceea ce privește alcătuirea caselor, până la sfârșitul anilor '30 ai secolului XX au prevalat tipurile clasice de alcătuire, dezvoltate și abordate cu rafinament, în care prispa și pridvorul ocupă o proporție însemnată. În această perioadă construcțiile se remarcă prin ferestre înguste și înalte despărțite de porțiuni înguste de perete. Materialul preponderent pentru pereți este lemnul masiv, tencuit cu mortar iar pentru fundații piatra de râu zidită. Acoperișul este, de regulă, în patru ape cu învelitoare din șită.

Spre sfârșitul anilor '30 ai secolului XX are loc tranziția spre o schemă mai completă a locuinței, în care se abandonează structura clasică prin introducerea unei bucătării și a unei intrări „prin spate”. De asemenea se reduce proporția prispei păstrându-se însă forma și proporția ferestrelor. Tot în această perioadă se constată și tranziția către cărămidă ca material de construcție al pereților. Această structură incipientă constituie baza structurării locuinței specifice anilor '50-'70.

Locuința specifică anilor '50-'70 are temelia din piatră zidită cu mortar, pereții din cărămidă, acoperișul în patru ape, cu învelitoare din șită – inițial, apoi din țigla¹⁰ ori plăci de azbociment, așezate peste structura pentru șită. În privința alcătuirii se remarcă mărirea suprafeței locative, predominând structura cu trei camere din care una utilizată pe post de bucătărie, un dormitor și o cameră de oaspeți, precum și o cămară, transformată ulterior (în sine ori prin adăugiri/modificări) în baie. Spațiul deschis, pridvorul – veranda (în față) și prispa în spate, este redus ca proporție ba chiar, frecvent, închis cu geamlâc.

În anii '80 ai secolului XX, trăiți sub amenințarea sistematizării generale a satelor, cu demolarea ori mutarea caselor, în special în zonele ne colectivizate, nu s-a dezvoltat un tip propriu de locuință deși modelul anterior era oarecum perimat. Aceste considerații combinate cu penuria de hrană, materiale de construcție și energie duc la construcții sporadice care pe deoparte reiau și îmbunătățesc vechiul model dar, unele, prefigurează noua direcție.

În anii '90, caracterizați prin tranziție și „libertate”, se dezvoltă un tip specific de locuință, cu parter și etaj/mansardă. Alcătuirea parterului cuprinde o verandă deschisă, hol central, dormitor, bucătărie și baie, precum și scară de acces la nivelul superior. Etajul sau mansarda cuprinde două sau trei dormitoare plasate de o parte și de alta a unui hol și un balcon ori o terasă. Materialele preponderente sunt betonul armat în combinație cu piatră de râu pentru fundație; cărămidă, bolțari din beton, BCA – frecvent în alternanță; plafonul din beton armat iar acoperișul cu structura din lemn și învelitoare din țigla, plăci de azbociment ori tablă.

În jurul anilor 2000 – preponderent în a doua jumătate a deceniului, apare un nou tip specific de locuință, în care suprafața construită este mărită, construcțiile ies oarecum din scară. Alcătuirea casei este complexă, cu demisol, parter, etaj și chiar cu mansardă. Parterul este ocupat de bucătărie, baie și living room iar etajul este destinat dormitoarelor și

¹⁰ Conform mărturiei, din iunie 2021, a zidarului Gheorghe N. Uța (n. Bucura, 26.05.1947, Stroești – Argeș –) din Stroești – Argeș: Ion I. Pripici – a fost primul locuitor din satul Stroești – Argeș care, în anul 1970, a utilizat țigla pentru acoperirea casei. În acel moment, stroeștenii, majoritar meșteri în prelucratură și „bătutul șitei” au gândit să se răzbune, aruncând bolovani pe acoperișul casei pentru a demonstra trăinicia șitei comparativ cu țigla precum și pentru a sancționa comportamentul proprietarului care punea în pericol economia locală și introducea în sat un nou produs pentru acoperitul locuințelor. Acțiunea nu s-a concretizat dar importantă este reacția.

unei băi. Veranda și/sau balconul, sunt deschise și reduse ca proporție din ansamblul locuinței. De regulă sunt utilizate material moderne, actuale, la modă iar tendința este aceea de uniformizare a soluțiilor constructive, sau a materialelor preponderent din cauza sistemului de lucru cu firme specializate.

Concluzii

Poziția locuinței în raport cu strada, tipologia caselor, poziția fațadei principale în raport cu punctele cardinale și strada, structura, materialele și tehnicile pentru construirea fundației, pereților, plafonului și acoperișului, se constituie în puternici indicatori socio-culturali și identitari deoarece permit formularea următoarelor concluzii generale:

Așezarea locuinței în raport cu strada denotă nevoia omului de etalare ori de protecție. În prezent, așezarea casei cât mai departe de drum denotă nevoia și tendința omului modern de izolare față de spațiul public, care câștigă teren în comparație cu spațiul privat, de protecție împotriva poluării.

În perioadele de pace și de progres socio-cultural și economic, casele aveau pridvor deschis, atât sus cât și la etaj, proporția suprafeței acestuia era semnificativă în raport cu suprafața imobilului. În perioadele tulburi, de represiune fizică ori ideologică oamenii au limitat suprafața pridvorului și au închis-o cu geamlăc, căutându-și liniștea în interiorul casei.

De asemenea prin observarea dinamicii structurării tipologice a locuințelor în perioada studiată, rezultă o accelerare a ritmului în condițiile libertății de alegere și ale tranziției către o democrație stabilă comparativ cu „înghețarea în proiect” – ideologică – a perioadei anilor '50 – '70.

Boom-ul de locuințe, construite după 1989, pe o schemă structural nouă (parter și etaj/mansardă; cu hol central și baie la parter; dormitoare la etaj/mansarda) denotă rezistența ideologică a populației care a așteptat momentul prielnic pentru a-și pune planurile în aplicare, pe de o parte iar pe altă parte defazarea planificării centralizate în raport cu nevoile, cerințele și dezvoltarea cultural-socială și materială a populației din mediul rural.

În perioada anilor 2000, datorită contactelor cu vestul Europei precum și cu migrarea temporară ori permanentă a românilor către aceste state (mai ales după aderarea la UE) paradigma culturală s-a schimbat și au început să apară locuințele mari, cu schemă structurală actualizată,

conform celor existente în Europa Occidentală. În construcția acestora se utilizează materiale și tehnici noi, comune la nivel european (promovate de marii furnizori de materiale și sisteme pentru construcții) în detrimentul materialelor și tehnicilor tradiționale. În felul acesta se produce o uniformizare treptată a specificului regional/național în contextul actualei Uniuni Europene.

În privința materialelor de construcție se constată că materialele locale (piatră, lemn, cărămidă) au cea mai largă și întinsă cronologic utilizare. Apariția pe piață a unor noi materiale, combinată cu prețurile rezonabile și cu disponibilitatea meșterilor de acceptare a acestora au dus la tranziția către materialele moderne. De asemenea dispariția unor materiale de pe piață (ex. plăcile de azbociment pentru învelitori) sau pierderea unor tradiții meșteșugărești (prelucratul și „bătutul” șitei) au condus la renunțarea la acestea și la schimbarea specificului local.

În prezent se constată uniformizarea atât a tipologiilor constructive precum și a materialelor de construcție utilizate. Această uniformizare este cauzată de către marii furnizori de materiale și sisteme de construcții (în general produse tipizate) și de companiile de construcții care datorită specificului și pregătirii angajaților oferă servicii aproape standard pentru construcții. Sistemul meșteșugăresc de construcție care oferea și în foarte mare parte oferă și actualmente, soluții personalizate pentru nevoile clienților – are dezavantajul că aprovizionarea cu materiale de construcții revine în sarcina proprietarului, ceea ce în contextul actual impune probleme serioase de logistică.

Pe baza acestor indicatori se pot formula concluzii pertinente privitoare la modul de dezvoltare al satelor românești iar acestea se pot constitui în puncte de plecare pentru elaborarea unor strategii naționale, regionale sau locale de preservare a identității locale rurale:

1. Utilizarea materialelor locale
2. Menținerea și reactivarea meșteșugurilor locale: zidărie, dulgherie, tâmplărie, șitărit etc.
3. Proiectarea construcțiilor astfel încât să se mențină specificul local (forme, proporții, materiale, ornamente etc.)
4. Conștientizarea valorii și importanței elementelor identitare locale/rurale.
5. Educarea localnicilor și a factorilor de decizie asupra importanței identității locale/rurale

Bibliografie:

- [1] Carp, M., *Aici Mircea Carp, să auzim numai de bine!*. Editura Fundației Culturale Memoria, București, 2023.
- [2] Eliade, M., *Meșterul Manole. Studii de etnologie și mitologie. Antologie*. Editura Eikon, Cluj – Napoca, 2007.
- [3] Giurescu, D. C., Ștefănescu, Al., Țiu, Il., *România și comunismul. O istorie ilustrată*. Editura Corint, București, 2010.
- [4] Leonăchescu – Năndrașu, N., *STROEȘTI – ARGEȘ. DOCUMENTE ȘI MĂRTURII. VOL. I*, EDITURA LITERA, BUCUREȘTI, 1971.
- [5] Leonăchescu – Năndrașu, N., *STROEȘTI – ARGEȘ. DOCUMENTE ȘI MĂRTURII. VOL. III*, CASA DE EDITURĂ ȘI LIBRĂRIE “NICOLAE BĂLCESCU”, BUCUREȘTI, 2000.
- [6] Leonăchescu, N. P., *Premise istorice ale tehnicii moderne românești*. Ediția a II-a. Editura AGIR, București, România, 2007.
- [7] Olărescu, A. M., *Evoluția gospodăriei rurale de pe Valea Vâlsanului, Județul Argeș*. În: NOEMA, Academia Română, Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, Vol. XI, Editura Mega, Cluj – Napoca, pp. 331 – 341, 2012 b.
- [8] Olărescu, A. M., *Tradiția spațiului rural construit. Argeș și Muscel*. Editura Universității Transilvania din Brașov, Brașov, 2012 a.
- [9] Șerban, N., *România 1988 – 1989. Lumea liberă în apărarea satelor românești: Opération Villages Roumains*. Editura Mega, Cluj – Napoca, 2021.
- [10] Tismăneanu, V., Dobrinu, D., Vasile, C., *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport Final*. Editura Humanitas, București, 2007.
- [11] Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiana, Vol. XI, Regulamentul Organic 1828 – 1848*. Editura Frații Șarağa, Iași, 1896.
- [12] ***, *Regulamentul pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești – igiena și salubritatea lor*. în Buletinul Direcțiunii Generale a Serviciului Sanitar, Nr. 7, Tipografia Carol Göbl, București, 1889.

